

Perczelről köztudomású volt, hogy nagy történelmi hősök példáját törekszik követni. Az említett vicclap éppen ebből űzött gúnyt. Szinte donquijotei figurának rajzolja, ki hősi erőlködésében Kossuthot rántja magával a mélybe, nem mulasztja el „moóri hős”-nek titulálni. Egy vigeposz-pályázatot tűzött ki az említett lap, amelyből jellemző az alábbi részlet. „...Hazám költői és dalnokai! föl lanthoz, kobozhoz! Nézzétek, a világ megifjudott, a régi hősök szellemei visszaköltöztek közibénk, letűnt századok óriás alakjai kilépnek a múlt homályos ködéből, hogy újra hassanak és szerepeljenek. Íme itt áll előttünk Perczel Mór, mint Dugovics Titus No. 2.! Hazánk dicső mártyrja, Dugovics Titus! Kérlek, ne fordulj meg sírodban, mert a moóri hős ezt óvás gyanánt vehetné... Köztetek nincs egyéb különbség, minthogy te, Dugovics Titus a haza mármár diadalmaskodó ellenségét Nándorfehérvár ormairól magaddal rántottad a mélységbe, a végveszélybe — Perczel Mór pedig jótevőjét, volt kormányzóját, történelmünk legmagasztosabb alakját, a hazafiság eszményképét, a nép felszabadítóját... akarja a dicsőség magas piedesztáljáról lerántani magához a sárba, a förtelembe...” (ORMÓDY BERTALAN hirdetménye az alább idézett VAJDA-cikk különnyomatában.)

A végső értékelést VAJDA JÁNOS adta meg, amikor a „magasabb polcra állítottak jogosulatlan hiúsági görcsei...” mellett Széchenyi végzetét véli felismerni Perczelnél: „...a kor gyásztörvényeinek engedve... ismert maniakus állapotából egyszerre ő is azon kórságba esett...” (VAJDA JÁNOS, Perczel Mór merénylete Kossuth ellen, Pest, 1868.)

„Nomen est omen”? Perczel és a korabeli közvélemény mindenestre így érezte, így élte át.

SOLYMÁR IMRE

NEMZEDÉKEK KARAKTERE. TULAJDONNEVEINKBEN

Mióta LŐRINCZE LAJOS (Földrajzi neveink élete. Bp., 1947. 4) a névélettani vizsgálat ma már klasszikusnak számító célját meghatározta, gyakorlati kutatómunkánk igyekszik is a földrajzi neveknek e célként megjelölt lélektani szituációját rekonstruálni. Tapasztalataim alapján viszont arra a meggyőződésre jutottam, hogy az ilyen rekonstrukciós munkát célszerű nemcsak más tulajdonnevekre is kiterjesz-

teni, hanem ahol lehetséges, minél több tulajdonnév-típus párhuzamában elvégezni. Ilyen lehetőségek ritkán adódnak ugyan, de mégis jelentkeznek, főként olyan vidéki családok nemzedéki viszonylatában, amelyek egykor a vagyonosabb réteghez tartoztak.

Kutatási területemen — Szamosszegen — ilyen az egyik Kósa család. Fontos kiemelni az egyik jelzöt, mert mint 1966-os felmérés is igazolta (vö.: MNyj. XII, 116), a községben sok család viselte ezt a nevet. A szamosszegi református egyház anyakönyveiben 1770-től folyamatosan jelentkezik e családnév, Pesty Frigyes 1864-es gyűjteményéből pedig a családdhoz kapcsolható a Kósa Kert földrajzi név. E hitelesített történeti adatok után — mint előzmények után — a család legutóbbi három nemzedékéhez kapcsolható tulajdonnevek a következők: 1860: Kósa (ref. akv.), 1900k: Kósa tanya (BOROVSKY SAMU, Szatmár vármegye. Bp., é.n. 115), 1965: Jàj Kóusa, Vérmezőü, Nyári báróü (saját gyűjtés, de vö.: MNyj. XII, 118).

E családi tulajdonnévtár nemzedékek szerinti megoszlása a következő képet mutatja:

Első nemzedék	személynév: <u>Kósa</u> földrajzi név: <u>Kósa tanya</u>
Második nemzedék	személynév: <u>Jàj Kóusa</u> földrajzi név: <u>Vérmezőü</u>
Harmadik nemzedék	személynév: <u>Nyári báróü</u> földrajzi név: \emptyset

Csoportosításunk önmagában, a névalakulások lélektani szituációjának ismerete nélkül is tanulságos, elgondolkoztató. Akár a személynevet, akár a földrajzi nevet nézzük, csak arra kell gondolnunk, hogy a nemzedékek között karakterváltásnak kellett történnie. A két névtípus párhuzamának egybeesése fokozza ennek lehetőségét, adatközlőimnek a nevek keletkezésére vonatkozó észrevételeik pedig hitelesítik azokat.

Az első nemzedék Kósa családi neve ősi örökség volt, így magyarázata témánkban mellőzhető. Fontos tényező viszont a ragadvány-név hiánya, hisz mint előrébb említettem, e családi név nagyon megterhelt a faluban. Megkülönböztető névadásra mégsem volt szükség, mert a sok azonos családnévű között ő volt az egyetlen Mihály keresztnévű. Tekintélyét és vagyonát becsületes munkával növelte, birtokán tanyát építtetett: Kósa tanya. Ennek alapján gúnynév adására nem volt indok.

A második nemzedék vagyoni állapota megváltozott, minthogy három testvér között oszlott meg az apától örökölt birtok. A bennünket

érdeklő elsőszülött Lajos, apja tekintélye alapján bíró is lett az 1910-es években, de öröklött birtokát is szeretne volna visszanövelni az apai birtok nagyságára. Telhetetlenségében a becstelenségtől sem riadt vissza. Mint főbíró az első világháború alatt nem adta ki a hadiárva és hadiözvegyek állami segélyét, hanem abból a Kocsorhát nevű dűlőben mintegy 30-40 holdnyi birtokot vásárolt. Ezt a területet a budai Vérmező földrajzi név analógiájára azon az alapon, hogy a háborúban meggyilkolt lakosság kisajátított vérdíjjából vásárolta a főbíró, nevezték el Vérmező-nek a szamoszegiek. Ragadványnév adására ez esetben sem lett volna szükség, hisz ő volt az egyetlen Lajos keresztnevű a sok Kósa nevű között, s ez kellőképpen megkülönböztette. A lakosság azonban gyűlölte, és annak alapján, hogy a vagyonhajhászásban megrokkant főbíró még menni is csak jajgatva tudott, a Jaj gúnynévvel látta el. A rokkantság és gúnynév jogosságát még indokolta is a falu népe: „Istemverése rajta, amijjér elopta ja hadiárva pénzét.”

A harmadik nemzedékhez földrajzi név már nem kapcsolódik, sőt henye, semmittevő életmódjának eredménye az lett, hogy a Kósa tanya is elűnt, lebontották, birtoka pedig a hanyagság miatt fokozatosan fogyott; sokszor tavasz felé még a betevő falatja is alig került ki. Az ugyan nem tartozik már témához, hogy a felszabadulás után a birtokmaradék is szétosztásra került, de a teljesség kedvéért megemlítettem. A megkülönböztetést szolgáló ragadványnév ennél a nemzedéknél már indokolt, hisz a még élő apjához hasonlóan őt is Lajosnak nevezték. A névadásnak mégsem ez volt a fő indítéka, hanem a már leírt életmód miatti gúnyolódás. Szamoszegén él a „nyárom báró, télen kóydus” szólásmondás, s a nép ennek alapján adta a Nyáribáró gúnynevet a családi név elhagyásával, ami pedig itt az érzelmi tényező fokozottságát jelzi a névhasználatban.

A vizsgált nevek keletkezésének és alakulásának rekonstruált lélektani helyzete így valóban igazolja azokat a gondolatokat, amiket a párhuzamba állított adatok önkéntelenül is sugallnak, valahogy így:

A becsületes első nemzedék	családi neve: <u>Kósa</u> névvel jelölt birtoka: <u>Kósa tanya</u>
A becstelen második nemzedék	gúnyneve: <u>Jaj Kósa</u> névvel jelölt birtoka: <u>Vérmező</u>
A semmittevő harmadik nemzedék	gúnyneve: <u>Nyári báró</u> névvel jelölt birtoka: <u>0</u>

Elgondolásunk igazolása mellett azonban az ilyen párhuzamos tulajdonnév-vizsgálat arra is jó, hogy bizonyítsuk vele: tulajdonneveink nemcsak a nyelvészet, történelem, néprajz stb. tudományok számára lehet kútfő, hanem a karakterológia számára is. Ezért talán jó lenne ilyen irányú vizsgálatokat is folytatni ezután, ahol a névanyag erre lehetőséget biztosít.

BALOGH LÁSZLÓ

MEGJEGYZÉSEK A DOROCKI CSALÁDNÉVHEZ

1978 december elején a jugoszláviai ruszinok nyelvének és irodalmának állapotáról, fejlődési szakaszairól Újvidéken tartott kétnapos nemzetközi szimpozion megjelentetett anyagában olvasható VELIMIR MIHAJLOVIĆ cikke, amelyben az a bács-szerémi ruszin Dorocki családnévet a szerbhorvát doroc 'egyfajta kabát, zeke' < m. daróc, illetve a magyar daróc 'egyfajta kabát, zeke' közszóból eredezteti. Etimológiájával, mely mellőzi a településtörténeti és művelődéstörténeti szempontokat, s eltekint a jelentéstani momentumok figyelembevételétől is, nem érhetünk egyet, mivel az csupán a hangtani egybeesésre épül.

MIHAJLOVIĆ téves premisszából indul ki: a Dorocki családnév a doroc szóból eredeztetendő; a ruszin nyelvben, valamint a szlovák, illetve ukrán nyelvjárásokban nem ismeretes a doroc szó. Konklúziójában így csak arra hibázhatott rá, hogy a családnév valamelyik más nyelv szavából (szerbhorvát, magyar) magyarázandó (V. MIHAJLOVIĆ: Šta znači i kako je postalo rusinsko prezime Dorocki. = Stanje i razvoj rusinskog jezika i književnog stvaralaštva. Novi Sad, 1978. 142–5).

Az etimológiai magyarázatoknak az analógiák a sarkpontjai. Aruszin családnévek között azonban egyetlen egy sem található, amelyben valamely mesterség eszközéhez vagy eredményéhez -szki képző járulna. Csak röviden utalhatunk arra, hogy nem jellemző ez a képzésmód a szlovák és ukrán nyelvre sem. (Vö.: SEKERA M. H.: Vzájemogýja sevszkoji ta antroponymicsnoji lekszyky v isztoriji ukrajinszkoji movy, = Movoznavszto. 1980. 5. sz. 43–8.)

A szh. doroc > r. Dorocki etimológiának ellentmond a Dorocki családnév első, 1787-es kucurai előfordulása is, hiszen akkor a ruszin-szerbhorvát marginális nyelvi kontaktusok mindössze néhány évtizedesek. (Vö.: LABOS F.: Isztorija ruszinoch Bacskej, Szrimu i Szlavoniji 1745–1916. Vukovar, 1979.)